

8748

ԻԱԶԻԿ Վ. ԱՔԱՆԱՍԵԱՆ
ՋՄՄԱՌԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷՆ

ՀԱՅԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԵՐԱՆԵՆԼԻ
ՏԵՐ ԱՊՐԱՐԻՏԱՊ
ՄԱՐՈՒՐԱՍԻ

ԻՍՍՈՒԱԾ
ՊԷՏՐՈՒԹԻ Ս. ԵՂԻԱ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑԸ ՄԷՋ

ԱՌԹԻԻ
ՆՈՑԸ ՄԱՐՏԻՐՈՍԻՆ ԵՐԱՆԱՑՄԱՆ
որ տեղի ունեցաւ 1929 Յունիս 23 ին

Կարգիկէ Տպարան Պէրոս

1930

281.64
Ա-26

04 NOV 2009

281.64

Ա-26

ԽԱԶԻԿ Վ. ԱՔԱՆԱՍԵԱՆ

ԶՄՄԱՌԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷՆ

ՆԵՐՔՈՂ

ԵՐԱՆԵԼԻ

ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԵԱՍ

ՄԱՐՏԻՐՈՍԻ

ԽՕՍՈՒԱՆ

ՊԵՅՐՈՒԹԻ Ս. ԵՂԻԱ ԱԹՈՌԱՆԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑՆ ՄԷՁ

ԱՌԹԻԻ

ՆՈՑՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԻՆ ԵՐԱՆԱՑՄԱՆ

որ տեղի ունեցաւ 1929 Յունիս 23 ին

ՊԵՅՐՈՒԹ

1930

- 7 JAN 2013

8798

ՄԵԾԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՀՐԱՄԱՆՈՎ

58671-67

ՀԵՐԱՅԻՆ

ԵՐԱՆԵԼԻ

ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԵԱՍ

ՄԱՐՏԻՐՈՒՄ

Թ Նչո՞ւ համար արդեօք թէ՛ Հոռոմ թէ՛ հոս և թէ՛ ամէն հայ կաթողիկէ եկեղեցիներու մէջ արտակարգ չքեղութեամբ, բազմօրեայ հանդէսներով կը կատարուի յիշատակը երանելի Տէր Կոմիտաս Մարտիրոսին, հարազատ զաւկին հայ Ազգին, որ արդէն այնչափ հարուստ է մարտիրոսներով, որ ուրիշ ամէն ազգէ առաջ քրիստոնեայ եղած է թագաւորով, իշխաններով, բանակով և բովանդակ ժողովուրդով, և ամբողջ տիեզերքի մէջ, առաջին անգամ, իր առաջին թագաւորին առաջնորդութեամբ պատերազմեր է քրիստոնէութեան համար, և շարունակ տուած է խմբական և անհատական բազմաթիւ մարտիրոսներ: Ի՞նչ է արդեօք որ երանելի Տէր Կոմիտասին բացառիկ գիրք մը կու տայ մեր բոլոր վկաներուն մէջ: Արդեօք Հոռոմի Սուրբ Աթոռին կողմէ իբրեւ մարտիրոս և երանելի հաստատուած առաջին հայ նահատակն ըլլալն է: Արդեօք մեծութիւնն է Կ. Պոլսոյ, Թուրքիոյ մայրաքաղաքին, ուր ծնաւ ան 1656 ին և նահատակուեցաւ 1707 ին: Արդեօք ազնուականութիւնն է իր գերդաստանին, որ, 1600 ին սկիզբները, Ակնէն գաղթած է Կ. Պոլիս, և ազգին տուած է շատ մը ականաւոր և պատուաբեր անձնաւորութիւններ: Արդեօք միա՞կ նահատակն ըլլալն է իր

դարուն, ուր ուրիշներ, զժբախտաբար նոյն իսկ բարձրաստիճան եկեղեցականներ, զահիճին սուրէն զարհուրած, տկարացան իրենց հաւատքին մէջ: Արդեօք այն խորին յարգաւորն ու մեծարաւորն է, զոր երկու դար անընդհատ իրեն մատուցին Կ. Պոլսոյ ամբողջ բազմալեզու և բազմակրօն ժողովուրդները՝ իր շիրմին այցելութեամբ և ամէն տեսակ ջերմեռանդական արտայայտութիւններով: Արդեօք այն բազմաթիւ հրաշքնեօրն են որ ժողովրդեան մէջ կատարուած են իր բարեխօսութեամբը:

Այս ամէնը աւելի կամ նուազ ազդած են թերևս Տէր Կոմիտասի գրաւած բացառիկ դերքին վրայ: Բայց զանիկա այս դերքին իսկապէս արժանացնողն է ճշմարտութեան անկեղծ, հաստատուն և ամենամեծ սէրը, որ կը վառէր կը բորբոքէր անոր սրտին մէջ և կ'ուզէր անոր ամբողջ ընթացքը:

Այո՛, այս ճշմարտութեան սէրէն մղուած՝ Տէր Կոմիտաս կը մօտէ կաթողիկէ եկեղեցւոյ ծոցը, անո՛ր մէջ կը մնայ հակառակ ամէն դժուարութիւններու, հալածանքներու, զրկումներու, անո՛ր համար կը թափէ իր արիւնը, և կ'ըլլայ անոր համար զոհուած առաջիկն, տիպա՛ր, և ինչև հիմա աշխարհածանօթ միա՛կ հայ նահատակը:

Արդարև Տէր Կոմիտաս անոնցմէ չէր, որ անտարբեր են նկատմամբ ճշմարտութեան, մանաւանդ կրօնական ճշմարտութեան, և առանց քաջուելու կ'ըսեն. Ամեն կրօնք մեկ է, կամ աւելի ևս՝ Ամեն քրիստոնէական դաւանանք մէկ է: Ազնիւ մարդը իր կրօնքը չի փոխեր. լաւ

մարդը ո՛ր կրօնքին մեկ որ ծնած է, հոն մնալու է: Տէր Կոմիտաս չէր հետեւեր երբեք այսպիսիներուն, որ այս ամէնը կ'ըսեն՝ իրենք իրենց իմաստասէրի հովեր մըն ալ տալով, առանց անդրադառնալու թէ ասով կը գործեն իմաստասիրութեան, ինչպէս նաև պարզ ողջմտութեան ամէնէն տարրական մէկ սկզբունքին դէմ, որ կը հաստատէ թէ զիրար մերժող երկու կամ աւելի կրօններ կամ դաւանանքներ չեն կրնար միանգամայն ճշմարիտ ըլլալ, և թէ հետեւաբար անոնցմէ մէկը միայն ճշմարիտ է, և ամէն մարդ պարտի իր կարողութիւններուն ներած չափով զայն փնտռել և գտնելուն պէս ընդունիլ: Ահա այս վերջին սկզբունքին հետեւեցաւ Տէր Կոմիտաս, որ իր ուսումը առած էր Մինաս անունով Այնթապցի հօռտ վարդապետէ մը, և, այն տեսն շատ տարածուած սովորութեան մը համեմատ, ամուսնանալէն յետոյ՝ քահանայ ձեռնադրուած էր, և, իր փայլուն ձիրքերուն չնորհիւ, աւագերէց անուանուած էր Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյն:

Քահանայական բարձր պաշտօնը՝ Տէր Կոմիտասի վրայ աւելի մեծ պարտաւորութիւն մը կը դնէր այս սկզբունքին համեմատ գործելու, և իր դիրքը ճշգրտելու ժամանակ ազգը բաժնող երկու կրօնական հատուածներուն մէջ: Այն տեսները հայոց մէջ Ընդհանրական եկեղեցիէն պաշտօնական բաժանում չկար տակաւին: Կային հայեր, որ գիտութեամբ կամ անգիտութեամբ չէին ընդուներ եկեղեցւոյ վարդապետութիւններուն մէկը կամ մէկ քանին, կային ալ որ ամբողջը կ'ընդունէին: Սակայն այս երկու հատուածները հպատակ էին միեւնոյն Հոգեւոր Պետերուն, կը յաճախէին միեւնոյն եկեղեցիները, և միեւնոյն եկեղեցականներէն կ'ընդունէին Սուրբ Խորհուրդները, յատկապէս Մկրտութիւնը, Դրոշմը և Պսակը: Ազգին Հոգեւոր Պետերը՝ Ընդհան-

րական Եկեղեցւոյ միութեան գաղափարին երբեմն պաշտպան կ'ըլլային, երբեմն ալ՝ հակառակորդ։ Մեր ազգին այս վիճակը մասնաւորապէս սկսած էր 451 ին, Վարդանանց պատերազմին օրերէն, երբ գումարուեցաւ Քաղկեդոնի Տիեզերական Դ. ժողովը։ Մեր եկեղեցական հայրերը, որ պաշտօնապէս մասնակցած էին առաջին երեք Տիեզերական ժողովներուն, չկրցան նոյնպէս մասնակցիլ այս չորրորդին ալ՝ պարսկական պատերազմին պատճառաւ։ Ժողովէն ետքը Հայաստանի Եպիսկոպոսներէն ոմանք ընդունեցան զայն, ոմանք ալ մերժեցին՝ համարելով թէ ան հետեւած է նեստորական աղանդին, ինչպէս լուր հանած էին եւտիքականները։ մինչդեռ նոյն ժողովը յայտնապէս դատապարտեւ էր թէ՛ նեստորը և թէ՛ նեստորականութիւնը։ Ահա այս ցաւալի, այս աղետալի թիւրիմացութեան պատճառաւ Հայոց մէջ Եկեղեցւոյ միութիւնը եղծուած էր, և կազմուած էին երկու հատուածներ, որ առաջ կը կոչուէին քաղկեդոնիկ և հակաքաղկեդոնիկ, և ապա պիտի կոչուէին կաթողիկէ և հակակաթողիկէ։

Թիւրիմացութեան վրայ հիմնուած այս երկպառակութիւնը՝ հետզհետէ սաստկացած էր, յուզած էր կիրքերը, և սկսած էր հիմնուիլ վարդապետական տարբերութիւններու վրայ։ Երկու կողմերու գոյուածիւնը, դարերու ընթացքին, զգալի կ'ընէին կարճատե կամ երկարատե, թեթեւ կամ ծանր վէճեր, որոնք սակայն դժբախտաբար Կ. Պոլսոյ մէջ յանգեցան պաշտօնական հալածանքներու, յատկապէս Տէր Կոմիտասի ժամանակակից և կաթողիկէութեան երդուեալ թշնամի Եփրեմ, Աւետիք և Յովհաննէս Զմիւռնացի ըսուած պատրիարքներու օրով, և շարունակուեցան մէկ դարէ աւելի, մինչև 1830, երբ կաթողիկէ հայերն ունեցան իրենց առանձին պատրիարքը։ Վերոյիշեալ պատրիարք-

ները և իրենց նմանները, զեղծանելով այն աշխարհական իշխանութեամբ, զոր Սուլթաններէն առած էին ամբողջ հայ ազգին վրայ, կը հարստահարէին Ընդհանրական Եկեղեցւոյ յարող իրենց արեւակիցները, կ'ամբաստանէին զանոնք իբրեւ ազգութաց, ապստամբ, խռովարար, լրտես ևւրոպական տէրութիւններուն յատկապէս Ֆրանսայի, և թշնամի՝ Օսմանեան պետութեան։

Ահա՛ այս հալածեալ և հալածող երկու կողմերէն մէկը ընտրելու ստիպուած էր Տէր Կոմիտաս, որ համոզուած էր թէ կարելի չէ որ ասոնց զիրար մերժող երկու դաւանանքները միանգամայն ճշմարիտ ըլլան։

Մարդկային նկատումը, նիւթական շահը, աշխարհի փառքն ու պատիւը կը թելադրէին իրեն որ յարի հալածողներու հատուածին, որ այն ատեն շատ զօրաւոր էր և իրեն ամէն առաւելութիւն կը խոստանար։ Բայց ճշմարտութեան անկեղծ սէրը տիրաբար կը պահանջէր իրմէ որ խնդիրը խորապէս ուսումնասիրէ և ուղղամրտութեամբ տայ իր որոշումը։

Տէր Կոմիտաս կը կատարէ ճշմարտութեան սիրոյն այս պահանջը։ Կը բանայ Սուրբ Աւետարանը, ուր կը գտնուին քրիստոնէական կրօնին հիմնական սկզբունքները։ Հոն կը տեսնէ թէ Յիսուս բոլոր ազգերուն համար հաստատեց մէկ եկեղեցի՝ մէկ գլխով, մէկ վարդապետութեամբ, միեւնոյն խորհուրդներով։ Կը տեսնէ թէ Յիսուս ուղեց որ ամէնքը ըլլան մէկ հօտ և մէկ հովիւ։ Եւ կը հասկնայ կը համոզուի թէ այս միութիւնը պահելու համար Եկեղեցին ըլլալու է ընդհանրական և համազգային, և ոչ թէ ազգային, մասնաւոր։

Տէր Կոմիտաս կը բանայ ապա մեր տոհմային եկեղեցական պատմութիւնը, ուր ամփոփուած են

քրիստոնէութեան հայոց մէջ սկզբնաւորութիւնը և շարունակութիւնը. և կը տեսնէ թէ մեր ազգը առաջ ամբողջովին միացած էր Ընդհանրական եկեղեցւոյ հետ, և թէ իր միահամուռ դարձէն մէկ ու կէս դարու չափ վերջն է որ սկսած է անկէ կամաց կամաց և մասնակի հեռանալ: Կը կարգայ վարքերն ու երկերը Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի, Ներսէս Մեծին, Սուրբ Սահակի, Սուրբ Մեսրոպի, Գրիգոր Նարեկացիին, Ներսէս Շնորհալիին, Ներսէս Լամբրոնացիին և բոլոր հայ սուրբ հայրապետներուն. և կը հասկնայ թէ ամէնքն ալ կաթողիկէ եկեղեցւոյ դաւանանքին հետեւեր են. ամէնքը միաբերան երգեր են. « Հաւատամք ի Միմիայն Ընդհանրական և Առաքելական Սուրբ եկեղեցի », ամէնքը միասիրտ աղօթեր են. « Հաստատեա՛ ի մի հաւատ զկաթողիկէ Սուրբ եկեղեցի », « Աղաչեսցուք զԱմենակալն Աստուած... վասն միայնոյ, սուրբ, կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ »: — Տէր Կոմիտաս կը նկատէ ապա, իբրեւ հայ, այն բարոյական և քաղաքական մեծ ուժը, որմէ հայ ազգը զրկեր է ինքզինքը՝ բաժնուելով մեծամասնութեամբ Ընդհանրական եկեղեցիէն, և, այն պատճառաւ, թշնամանալով դրացի և հեռաւոր քրիստոնեայ ազգերու հետ: Կը նկատէ այն բռնութիւնները, որ, հակառակ խղճի ազատութեան ամենանուիրական սկզբունքին, բաժանեալն եւնելն ոմանք կ'ընէին՝ եկեղեցւոյ միութեան պաշտպաններուն: Կը նկատէ ընդհակառակն առաքինութիւնը և վսեմ գիտութիւնը իր ժամանակակից կաթողիկէ Առաքելներուն, յատկապէս նշանաւոր քարոզիչ Խաչատուր Վ. Առաքելեանի և Մխիթար Վ. Սեբաստացիին, Մխիթարեան Միաբանութեան հիմնադրին: Տէր Կոմիտաս կը նկատէ այս ամէնը և իր քրիստոնեայ, իր հայ սրտին բովանդակ թափովը, իր

ճշմարտախնդիր մտքին բովանդակ ուժովը հաստատապէս կ'որոշէ մտնել պաշտօնապէս և մնալ միշտ՝ միակ ճշմարտ կաթողիկէ եկեղեցւոյ ծոցը, և թէ՛ գործքով թէ՛ խօսքով և թէ՛ գրչով հոն առաջնորդել իրենները:

Այս որոշումը կ'ըլլայ հիմը՝ Տէր Կոմիտասին նոր կեանքին հոյակապ, հաստատուն շէնքին, որուն վրայ տիեզերքը ամբողջ կը հիանայ հիմա: — Կուգե՞նք մենք ալ ունենալ այսպիսի ամուր նկարագիր մը. ունէ խնդրի մէջ, մանաւանդ կրօնքի մասին, կարեւոր որոշում մը տալու ատեն, հեռացնե՞նք մեզմէ, Տէր Կոմիտասին պէս, մէկդի՝ ընենք յեղեղուկ անտարբերութիւնը, շահախնդրութիւնը, կիրքը, մարդկային նկատումը. և անկեղծօրէ՛ն վնասուենք անյեղլի, անփոփոխ իրականութիւնը, ճշմարտութիւնը. և զայն գտնելնուս պէս անոր վրայ հիմնենք մեր որոշումը: Ահա բարոյական առաջին մեծ դասը որ երանելի Տէր Կոմիտաս կու տայ մեզի իր կեանքին առաջին մասովը:

Բայց յաջողելու համար՝ որոշում տալը չի բաւեր, հարկ է նաեւ հաստատուն մնալ անոր վրայ՝ իղին ամէն զոհողութիւններու. ահա երկրորդ մեծ դասը, զոր պիտի սորվեցնէ մեզի Տէր Կոմիտաս՝ իր կեանքին երկրորդ մասովը:

Տէր Կոմիտասին այս փրկաւէտ, այս արիական որոշումէն վերջը պարագաները շատ փոփոխութիւններ կը կրեն, երբեմն ծայրաստիճան աննպաստ կ'ըլլան, երբեմն կը սկսին նպաստաւոր դառնալ՝ Կ. Պոլսոյ Հայ եկեղեցւոյն Աթոռին վրայ արագ արագ ելլող իջնող պատրիարքներու բազմապիսի տրամադրութիւններուն համեմատ: Սակայն Տէր Կոմիտաս կը մնայ միշտ

միեւնոյն, միշտ հաստատուն, անայլայլ, նման ամուր
ու բարձր ժայռի մը վրայ կանգնած հառաքարէ կոթողի
մը, որ իր գլուխը երկինք ուղղած՝ անշարժ, անփոփոխ
կը կենայ, իր շուրջը, եղանակներու և ժամանակներու
համեմատ, շարունակ շարժող, փոխուող, կազմուող,
լուծուող էակներու մէջ:

Իրօք ալ զանիկա չեն կրնար բնաւ իր որոշումէն
ետ կեցնել սաղբանքները աներեւոյթ փորձիչին,
ճշմարտութեան և միութեան յաւիտենական թշնամիին,
որ ամէնէն առաջ եղծած էր տիեզերքի ներդաշնակ
միութիւնը՝ բաժնելով ինքզինքը և ապա մեր նախա-
ծնողները՝ Աստուծոյ ճշմարտութենէն, և որ այժմ
տեսնելով Տէր Կոմիտասը կապուած «Սիւն և հաստա-
տութիւն ճշմարտութեան» եզոյ Ընդհանրական եկե-
ղեցւոյ հետ, կը մոնչէ կատաղօրէն, և ինքն ալ իր
կողմէն կը վճռէ՝ ամէն միջոցներով նոյնէն բաժնել
զանիկա: — Ի՞նչ կ'ընես, կը գոչէ նենգութեամբ չար
բանասարկուն, ի՞նչ կ'ընես, ո՛վ Տէր Կոմիտաս. չե՞ս
տեսներ անեղ չարիքները, վեհանքները, զորոնք պիտի
կրես եթէ չփոխես քու որոշումդ: Չե՞ս տեսներ նախա-
տինքները, անարգանքները, որ քու ազգակիցներդ
պիտի հասցնեն քեզի՝ նկատելով քեզ իբրեւ ազգութաց,
ազգադաւ: Չե՞ս տեսներ յետին աղքատութիւնը,
թշուառութիւնը, որուն պիտի ենթարկուիս ամբողջ
ընտանիքովդ, երբ այդ պատճառաւ զրկուիս այժմու
պաշտօնէդ, և այլևս ուէ բան չանելու անկարողութեան
մէջ գտնուիս: Չե՞ս տեսներ բանտը, աքսորը, ծեծը,
տանջանքները, և, թերեւ հրապարակական անարգ
մահը, որոնց պիտի մատնէ քեզ Կառավարութիւնը՝
նկատելով քեզ իբրեւ թշնամի, իբրեւ մատնիչ օսմանեան
մեծ պետութեան: Օ՛հ, խնայէ՛ քու պատուիդ, խնայէ՛
ինչքերուդ, խնայէ՛ քու խեղճ ընտանիքիդ, խնայէ՛

քու թանկագին կեանքիդ, և ե՛տ առ որոշումդ: — Հեռա-
ցի՛ր ինծմէ, կորի՛ր, սա՛տանայ, կը գոչէ Տէր Կոմիտաս՝
դժոխային փորձիչին: Ես չեմ կրնար թողուլ երբեք
Աստուծոյ ինծի յայտնած ճշմարտութիւնը: Անոր հա-
ւատարիմ պիտի մնամ իգին ամէն զոհողութեններու:
Անո՛ր համար անարգութիւնը՝ ինծի ամենամեծ պատիւ է,
աղքատանալը՝ հարստութիւն, տանջուիլը՝ հաճոյք,
մեռնիլը՝ կեանք յաւիտենական:

Տէր Կոմիտաս իր այս կորովի դիմադրութեամբը
ցոյց կու տայ թէ ինք իրօք հարազատ զաւակն է՝ Մեծն
Վարդանի ժամանակակից այն դիւցազն հայ վարդա-
պետներուն և նախարարներուն, որոնք, իրմէ իբր 12
ու կէս դար առաջ, անվեհեր կը պատասխանէին մար-
մնացած զեւին, Յազկերտ Բ. ի, որ զիրենք նոյնպէս
իրենց խղճին դէմ դործելու կը յորդորէր, և կ'ըսէին.
«Այս հաւատքէն ոչ ոք կրնայ խախտել մեզ, ո՛չ հրեշ-
տակներ ո՛չ մարդիկ ո՛չ սուր ո՛չ հուր: Մեր բոլոր
հարստութիւնը քու ձեռքդ է. մեր մարմինները քու
առջեւդ են. ըրէ՛ ինչ որ կ'ուզես. քեզմէ՛ տանջանք,
և մեզմէ՛ համբերութիւն. քու սուրդ, և մեր պարա-
նոցները» (Եղիշէ պատմ. Վարդանանց):

Տէր Կոմիտասը իր որոշումէն չեն կրնար խախտել
նաև կիրքերն ու զաւաճանութիւնները իր չորս օգնա-
կան քահանաներուն: Ասոնք, որ իրենց տգիտութեան
և անկարգ վարքին համար ժողովուրդէն արհամարհուած
էին, արդէն շատոնց առելութեամբ և նախանձով
լեցուած էին իրենց Աւագերէցին դէմ, որ անխտիր
ամէնուն, նոյն իսկ օտարազգիներուն սէրն ու յար-
գանքը գրաւած էր՝ իր թէ՛ բնական և թէ՛ բարոյական
գեղեցիկ ձիրքերով, իր բարձր հասակով, իր պատկա-
ռազգու դէմքով, իր հրեշտակային ձայնով, իր առաքե-
լական եռանդով, իր ընդարձակ գիտութեամբ և յատ-

բակալումին և 9 հոգիի գլխատումին: Եպարքոսը՝ դատական կարճ ձեւակերպութենէ մը վերջը, մահուան կը դատապարտէ 9 հոգին, որոնց մէջ է նաեւ Կ. Պոլսոյ նախկին պատրիարքը Մատթէոս: — Կ. Պոլսոյ ամբողջ հայութիւնը կը ցնցուի իտեա այս իննին շղթայակապ կառավարատեղի տարուելուն: Կ. Պոլսոյ ամբողջ հայութիւնը ամօթահար կ'ըլլայ իւրեր այս իննին իսլամացումին, որ այն ատեն փրկութեան միակ միջոցն էր: Բայց Զմիւռնացին չի ցնցուիր, ամօթահար չ'ըլլար. անիկա աւելի լաւ կը համարի որ հայերը այս վիճակին ենթարկուին քան կաթողիկէ ըլլան: Զեզի կը թողում երեւակայել՝ այսպիսի մտայնութեան տէր եղող և իսլամ կառավարութեան օժանդակութիւնը վայելող մէկու մը ծայրայեղ կատաղութիւնը, մոլեգնութիւնը իր թշնամիներուն դէմ, և յատկապէս Տէր Կոմիտասի դէմ, որ իր ծանօթ հաստատամտութեամբը, վառ եռանդովը՝ կաթողիկէներու գլուխը կը համարուէր, մանաւանդ որ շատ ուրիշ ականաւոր անձեր, ինչպէս Միսիթար Վ. Սեբաստացին, արդէն հեռացեր էին Կ. Պոլսէն:

Տէր Կոմիտաս կը հասկնայ որ այս անգամ վրան յարձակողը՝ իր արիւնը պիտի խմէ: Կը զգայ՝ ճշմարտութեան համար իր կեանքը զոհելու անաւոր վարկեանին մերձեցումը. բայց չ'ընկճուիր, չի վհատիր: Իր սիրավառ սիրտը, համբերութեամբ կրած հալածանքներու, ամէն տեսակ զրկանքներու, վշտերու ազդեցութիւններուն տակ, հեռզհեռէ աւելի եւս մաքրուեր, զտուեր, ամրացեր, պնդացեր է կարծես, ինչպէս հրաշէկ երկաթը՝ մուրճի հարուածներուն տակ: Ուստի կը զգայ իր մէջ ուժը տալու վեհանձնօրէն ամենամեծ նշանը այն անկեղծ սիրոյն, զոր ունի նկատմամբ կրօնական ճշմարտութեան: Այս սէրը այնքան կը սաստ-

կանայ իր մէջ որ այլեւս կը հասցնէ զինքը կատարելութեան բարձրագոյն աստիճանի մը, ուր երկիւղը կը դադրի գոյութիւն ունենալէ, և անձնանուիրութիւնը կ'իշխէ բացարձակ: Տէր Կոմիտաս այլ եւս ոչ միայն չի վախնար մահէն, այլ նոյն իսկ կը փափաքի անոր: Երբ հացկերոյթի մը ատեն, իրեն համար ամէնքը միասին ինքնաբերաբար կ'երգեն մարտիրոսներու շարականը. երբ անգամ մը, տեսիլքի մէջ, իր կտրուած գլուխը ձեռքն առած կը պտըտի Կ. Պոլսոյ փողոցներուն մէջ. և ուրիշ անգամ մը ինքզինքը կարմիր վարդով պսակուած կը տեսնէ. և այս ամէնը լսողները կը յայտարարեն իրեն թէ ասոնք նշաններ են որ ինք մարտիրոս պիտի ըլլայ, ինք վեհանձնօրէն կը պատասխանէ. « Եթէ Տէրը արժանի ընէ զիս այս բաժակն ըմպելու, պիտի ըմպեմ յօժարակամ »: Անոնց, որ զինքը կը յորդորեն Զմիւռնացիին ձեռքէն փախչելու, և երթալու ապաստանելու օտար ղեսպանատուն մը կամ ուրիշ ապահով վայր մը, կ'ըսէ անվահեր. « Եւ մինչեւ ե՞րբ պահուրած պիտի մնամ. և ի՞նչ օգուտ ունի պահուրտիլը: Եթէ զիս ձերբակալել կ'ուզեն, թո՛ղ ընեն. ես արդէն որոշած եմ կրօնքիս համար մեռնիլ: Կարելի չէ որ ես արիւնս չթափեմ կաթողիկէ կրօնքին տարածման համար »:

Ուստի երբ 1707, Նոյեմբեր 1 ին, Զմիւռնացին, Տէր Կոմիտասին չորս ատելալառ օգնականները, թուրք պաշտօնականներ և խառնիճազանճ ամբօխ մը կու գան գիշերանց զինքը կալանաւորելու, Տէր Կոմիտաս արիւաբար անոնց դիմացը կ'ելլէ և կ'ըսէ հանդարտօրէն. « Ես եմ Տէր Կոմիտասը որ կը փնտռէք » և կը յանձնուի իր թշնամիներուն: Ասոնք զազանաբար կը յարձակին իր վրայ, իրբեւ շատոնց փնտուռած արիւնոռչտ աւազակի մը վրայ, կը ձգեն զինքը գիտինը. կը կապեն, կը

կաշկանդեն, կ'ապտակեն, երեսը կը թքեն. և, ամէն օրէնքի և իրաւունքի հակառակ, ամէն տեսակ անարգանք կը հասցնեն իրեն: Չորս օր շարունակ կը քաշկռտեն զինքը դատարանէ դատարան: — Տէր Կոմիտաս իր ծանօթ պերճախօսութեամբը՝ անհերքելի փաստերով կը հաստատէ իր անմեղութիւնը. բայց երբ փոխանակ անպարտ արձակուելու, կը դատապարտուի գլխատումի քստմեցուցիչ պատիժին, խաղաղ սրտով, վեհանձն հոգևով կ'ընդունի տրուած վճիռը. և իր աստուածային վարդապետին պէս կը սկսի անընդհատ և ամենաջերմ աղօթքով պատրաստուիլ մահուան ահաւոր ժամուն: — Ուրախութեամբ և ժպտադէմ կ'ընդունի իր կիւնը, որ, ճեղքելով գէպի գլխատման վայրը իրեն ընկերացող թշնամիներու, հետաքրքիրներու և զինուորներու բաղմոթիւնը, երկնառաք հրեշտակի մը պէս դիմացը կ'ելլէ և կը քաջալերէ զինքը ու կը յորդորէ որ Աստուծոյ յայտնած ճշմարտութիւնը չուրանայ, իր հաւատքին վրայ հաստատուն մնայ, բնաւ չհոգայ ո՛չ զինքը և ո՛չ իր զաւակները: — Տէր Կոմիտաս, ընդհակառակն, կը յանդիմանէ իր քոյրը Իրենէն, որ նոյնպէս, նոյն տեղը զինքը կը դիմաւորէ, բայց բնական զգացումին հետեւելով կուրծքը կը ծեծէ, մազերը կը փետէ, կու լայ, կը հեծկլտայ, կ'աղաչէ, կը պաղատի որ, իսէր իր ընտանիքին գոնէ արտաքուստ ուրանայ իր հաւատքը և աղատի սարսափելի բռնամահէն: — Տէր Կոմիտաս խստիւ կը մերժէ առաջարկը դահճապետին, որ ճամբան՝ յանկարծ կը կեցնէ զինքը, կը հրամայէ որ ծնրադրէ: Բայց փոխանակ սուրբ իջեցնելու անոր պարանոցին, չրթունքները կը մօտեցնէ, և կը համբուրէ անոր մօրուքը, ինչան յարգանքի և կարեկցութեան. և կ'ըսէ հրապուրիչ ու անուշ չեչուով մը. « Եկո՛ւր, սի՛րբելիս, ինծի մօտի՛կջրէ. գեռ հազիւ 50 տարեկան ես. մե՛ղք է քեզի:

ընդունէ՛ մեր կրօնքը որ աղատիս մահուընէ և մեծ պատիւներու և պարգեւներու արժանանաս: Դուռն զաւակներու տէր ես. եթէ՛ չես զթարքու մարմնիդ վրայ, գթա՛ գոնէ քու զաւակներուդ վրայ, զանոնք որք մի՛ թողուր... »: Տէր Կոմիտաս որ անընդհատ կ'աղօթէր, գլուխը վեր կը վերցնէ ու կ'ըսէ դահճապետին. « Ես քրիստոնեայ եմ. հաւատքս չեմ ուրանար. պարապ տեղը մի՛ նեղեր զիս. կատարէ՛ ինչ որ քեզի հրամայուած է »:

Երբ կը հասնի գլխատման տեղը, ուր խոնուած էր արդէն հոծ բազմութիւն մը, Տէր Կոմիտաս, չկրնալով երեսը խաչակնքել՝ ձեռքերը կապուած ըլլալուն համար, գլխովը խաչ մը կը գրոշմէ օդին մէջ, աջ ոտքովը խաչ մը կը գծէ գետնին վրայ, ու կը ծնրադրէ: — Դահճապետը նորէն կը մօտենայ իրեն ու սիրալիւ կերպով կը կրկնէ ուրացումի առաջարկը, զոր այս անգամ աւելի ուժգնութեամբ կը մերժէ Տէր Կոմիտաս, և կ'ըսէ գլուցաղհօրէն. « Եթէ մարմինս կտոր կտոր ընես, եթէ ամբողջ սակորներս մանրես, փշրես, դարձեալ չեմ ուրանար Յիսուս Քրիստոս իմ Տէրս »:

Տէր Կոմիտաս կը շարունակէ աղօթել ամենաջերմ եռանդով, կ'ըսէ Հայր Մեքք, կ'ըսէ Ողջոյն քեզ, կը սկսի Հաւատաւք, ուր կը բովանդակուի կաթողիկէ ճշմարտութիւնը: Եւ դեռ Հաւատամքը չաւարտած՝ կը շողայ դահճին սուրը, և կ'իյնայ երանելւոյն գլուխը գետնը, և հոգին կը թռչի կ'երթայ երկինքը՝ իր արդար վարձքն ընդունելու. զմայելու երանացուցիչ գեղեցկութեամբ Անստեղծ ճշմարտութեան, Աստուծոյ, որուն յայտնած կրօնական ճշմարտութիւնը սիրեց ինքը երկրիս վրայ անկեղծ, հաստատուն, և ամենամեծ սիրով:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0172893

1-0

2 777 4/1000

ԳԻՆ 5 Ա. Դ.